

Szóba zárt hatalom.

Retorika és meggyőző kommunikáció. A retorikai eszközök szerepe a modern kommunikációban

Ajánló az OKTV Magyar nyelv 2006/2007. 3. témájának kifejtéséhez

Készítette: Dr. Takács Edit

Mi a retorika?

A retorika, a *szónoklattan*, vagyis az *ékesszólás tudománya* volt régen a görögöknél. Ez foglalta össze a szónoki beszéd felépítésének és kifejtésének tanait, vagyis azt, hogy a nagy nyilvánosság előtt elmondott, ékes stílusú politikai vagy ünnepi beszédet hogyan kell felépíteni, és ezt hogyan tudja a szónok, azaz a rétor az alkalomhoz illően és szándékai elérését segítő legnagyobb hatásossággal előadni. Ma a retorika tágabb értelmű, *a rendszeres gondolkodás*, a kulturált és *tisztességes érvelés tudománya*. Régen a politikai, a törvénytörvényészéki és az egyházi beszédek tartoztak típusai közé, ma ezeken kívül idesorolunk minden közéleti kommunikációs megnyilatkozást is.

Milyen szövegeket vizsgáljunk ezeknek megfelelően?

A fentiek értelmében választhatunk a klasszikus szövegtípusok közül, azaz a mai *politikai, törvénytörvényészéki és egyházi* beszédekből. Mindegyikre találunk gyűjteményes kötetekben vagy szöveggyűjteményekben klasszikus, elemzésre alkalmas és méltó példákat. De dönthetünk a modern megnyilatkozástípusok egyike mellett is, azaz az *ünnepi és alkalmi beszédek, a tömegkommunikáció* egyes ideillő szövegtípusai mellett, vagy akár a sokszor etikailag is kifogásolt *reklám- vagy propagandaszövegek* vizsgálatának is szentelhetjük figyelmünket.

Bármely szövegtípusból is választjuk dolgozatunk tárgyát, vizsgálódásunk módszerei és eszközei hasonlóak lehetnek.

Milyen módszereket alkalmazhatunk elemzésünk, a dolgozat témájának kifejtése során?

Dönthetünk úgy, hogy egyetlen szöveget elemzünk, de azt *monografikus* jelleggel, a lehető legtöbb szempont szerint, mélységében vizsgáljuk meg. Ebben az esetben fontos, hogy ne csak a vizsgálandó szöveg terjedelmére, hanem minőségi jegyeire is figyeljünk. A jó szövegválasztás segít a sokoldalú kifejtésben is!

Választhatjuk azt, hogy *összehasonlító* vizsgálatot végzünk. Ezt megtehetjük adott szövegtípus két vagy több művének összehasonlító elemzésével. Ebben az esetben lehetőségünk van arra, hogy azonos időben keletkezett szövegek vizsgálatából vonjunk le megállapításainkat.

Vállalkozhatunk arra is, hogy eltérő szövegtípusok szövegeinek jellemzőit vetjük össze. Itt azonban ügyelnünk kell arra, hogy az egyes szövegtípusok jellemző jegyei ne keveredjenek a megformálás egyedi vonásainak az összevetésével. (Például egy adott reklámszöveg humorosságának nyelvi jegyeit ne keverjük a reklámszövegek általánosan rövid-velős jegyeivel, amikor összevetjük az egyéb tömegkommunikációs szövegtípusok nyelvi humorának hordozóival.)

Vizsgálhatjuk a közelmúlt (például az elmúlt 50 év) szövegtípusainak *történeti* változásait is. S itt nem csak a politikai beszédek nyújthatnak érdekes nyersanyagot. Részletes szövegvizsgálattal tetten érhetjük a törvényeki beszédek, a modern egyházi szónoklatok, az ünnepi beszédek, de még a reklámok hatásosságának (vagy éppen hatástalanságának) nyelvi-stilisztikai okait is. Ekkor választ kaphatunk akár arra is, hogy ugyanaz a szöveg miért hat egy bizonyos időpontban, s miért nem hatott előbb vagy később?

A választott szöveg(ek) mely jellemzőit vizsgálhatjuk? A szöveg mely retorikai eszközeit elemezhetjük?

A szöveget jellemzi az a kommunikációs helyzet, amelyben megjelenik. Itt *a retorikai szituáció* vizsgálata (a klasszikus retorika ismérvei szerint az éthosz, a páthosz és a logosz szempontjait kell számba vennünk, valamint a közlő, az üzenet és a befogadó hármasságát).

Nem feledkezhetünk meg a szöveg *szerkezetének* beható elemzéséről sem. (Részei: bevezetés, elbeszélés, témamegjelölés és felosztás, bizonyítás és cáfolás, kitérés, befejezés.)

Igen fontos szövegvizsgálati elem a szöveg *logikai és érvelésrendszerének* bemutatása, elemzése (a dedukció és az indukció, a definíció, az argumentáció, az érvek és ellentmondások rendszere). Izgalmas lehet az érvelési hibák kimutatása (lásd a ma is gyakran alkalmazott „csúsztatások”-at.)

Igen erősen befolyásolja adott nyelvi korpusz hatásosságát az alkalmazott *nyelvi-stilisztikai eszköztár* is (nyelvhelyesség, nyelvi megfelelés, azaz adekvátság, alakzatok és alakzatrendszerek megjelenítése).

Nem elhanyagolható szerepe van az *előadásmódnak* sem a szöveg hatásosságára, legyen az írásbeli vagy szóbeli szövegmű (írásban a forma és megjelenésmód jellemzői, szóban a verbális és nem verbális jegyek erősítik vagy gyengítik a fentebb említett retorikai eszközök hatását s az érzelmek felkeltését).

A *meggyőzés elemei* is összetettek lehetnek: a szónoki beszéd vagy írásmű irányulhat a hozzáállás (attitűd) megváltoztatására, amely az észlelés, az érzelmi viszonyulás, a vélemény

s a cselekvés megváltozásán keresztül fejtheti ki hatását. Ugyanakkor hatnak a rábeszélők taktikái elleni taktikák is, azaz működik a „médiagegyenlet”.

Mindezek együtt is lehetnek vizsgálódásunk módjai, de kiemelhetünk egyetlen – választott szövegünk, szövegeink szempontjából fontos - részt is, s azt elemezhetjük behatóbban.

Mire ügyeljünk dolgozatunk megformálásakor?

Különösen fontos írásunk arányos szerkezete, gondolataink jól tagolt megjelenítése. Nyelvi, nyelvhelyességi, helyesírási hibáink kiszűrése. Ne feledkezzünk meg idézeteink pontos jelöléséről, a felhasznált szakirodalom bibliográfiai adatainak szabályos formájú és teljes megadásáról! Ne felejtsük el a tartalomjegyzék megírását sem!

Mely szakirodalom ajánlható a dolgozatíráshoz?

22 híres beszéd. A szerzőket és a beszédeket bemutatják Adamik Tamás et al. Móra Kiadó, Bp., 1995.

Aczél Petra – A. Jászó Anna: *A régi új retorika.* Trezor Kiadó, Bp., 2000.

Aczél Petra – A. Jászó Anna: *A régi új retorika. A szónoki beszéd részei és a beszédfajták.* Trezor Kiadó, Bp., 2001.

Aczél Petra – A. Jászó Anna: *A régi új retorika. A klasszikus retorikai bizonyítás.* Trezor Kiadó, Bp., 2002.

Aczél Petra – A. Jászó Anna: *A régi új retorika. A modern retorikai bizonyítás.* Trezor Kiadó, Bp., 2003.

Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: *Retorika.* Osiris Kiadó, Bp., 2004.

Arisztotelész: *Rétorika.* (Ford. Adamik Tamás.) Telosz Kiadó, Bp., 1999.

Baddeley, Alan: *Az emberi emlékezet.* (Ford. Racsmány Mihály.) Osiris Kiadó, Bp., 2003.

Balázs Géza – Benkes Zsuzsa: *Magyar nyelv a gimnáziumok és a szakközépiskolák 10. évfolyama számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2004.

Beaugrande, Robert de – Dressler, Wolfgang: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe.* (Ford. Siptár Péter.) Corvina Kiadó, Bp., 2000.

Bettinghaus, Ervin: A meggyőző kommunikáció. In: Horányi Özséb (szerk.): *Kommunikáció. I. köt.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1978. 167–91.

Bonheim, Helmut: A klasszikus retorika megújítása. *Helikon*, 1977. 1. 72–84.

Carnegie, Dale: *A hatásos beszéd módszerei.* Minerva, Bp., 1993.

Cialdini, Robert: *A befolyásolás lélektana.* (Ford. Széchenyi Kinga.) Corvinus, Bp., 1999.

Deme László (összeáll.): *Szónokok, előadók kézikönyve.* Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1974.

Deme László: *Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség.* Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1978.

Falus Róbert: Az ékesszólás. In: *Az antik világ irodalma.* Neumann Kht., 2005.

- Fischer Sándor: *Retorika. A közéleti beszéd gyakorlata.* Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1981.
- Fónagy Iván: *Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák. Linguistica series C Relationes 3.* MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp., 1990.
- Gáspári László: *A funkcionális alakzatelmélet néhány kérdése. Alakzatok világa 1.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2001.
- Gáspári László: *Retorika. (Jegyzet).* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1996.
- Gillen, Terry: *A meggyőzés mesterfogásai.* (Ford. Doubravszky Sándor.) Bagolyvár Kiadó, Bp., 1999.
- Grétsy László: *A szónoklás főbb kérdései.* TIT Országos Központja, Bp., 1970.
- Grice, H. P.: *A társalgás logikája.* In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás: *Nyelv, kommunikáció, cselekvés 1–2. köt.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1997.
- Griffin, E.: *Bevezetés a kommunikációelméletbe.* Harmat Kiadó, Bp., 2001.
- Hall, Raymond: *A sikeres nyilvános beszéd alapjai.* Bagolyvár Kiadó, Bp., 1998.
- Margitay Tihamér: *Az érvelés mestersége.* Typotex Kiadó, Bp., 2004.
- Montágh Imre: *Figyelem vagy fegyelem?* Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1986.
- Neményiné dr. Gyimesi Ilona: *Kommunikációelmélet.* Szemelvénygyűjtemény. Perfekt, Bp., é.n.
- Nemesi Attila László: *Benyomáskeltési stratégiák.* Magyar Nyelv. 2000. 4.
- Németh Erzsébet: *Közszereplés.* Osiris Kiadó, Bp., 1999.
- Pease, Alan: *Testbeszéd.* Park Könyvkiadó, Bp., 1989.
- Péli Gábor: *Argumentációelméleti workshop.* In: *Szociológiai Szemle.* 1999. 2.
- Pratkanis, Anthony R. – Aronson, Elliot: *A rábeszélőgépek.* (Ford. Vámos Miklós.) AbOvo Kiadó, Bp., 1992.
- Retorika. *Világirodalmi lexikon.* Akadémiai Kiadó, Bp., 624–37.
- Szabó G. Zoltán – Szörényi László: *Kis magyar retorika.* Tankönyvkiadó, Bp., 1988.
- Szabó Katalin: *Kommunikáció felsőfokon.* Kossuth Kiadó, Bp., 2002.
- Szálkáné Gyapay Márta: *Gyakorlati retorika.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1999.
- Szikszainé Nagy Irma: *A retorikai kérdés rövid tudománytörténete.* *Alakzatok világa 2.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2001.
- Szikszainé Nagy Irma: *Retorikai szöveggyűjtemény.* KLTE, Debrecen, 1993.
- Tremmel Flórián: *Igazságügyi retorika.* Pécs, 1985.
- Vass György: *Kommunikáció – retorika a közszolgálatban.* Unio Kiadó, Bp., 2002.
- Vígh Árpád: *Retorika és történelem.* Gondolat Kiadó, Bp., 1981.
- Wacha Imre: *A korszerű retorika alapjai I–II.* Szemimpex Kiadó, Bp., 1994.

Wacha Imre: *Retorika*. Tanulmányok, témavázlatok, téma-összefoglalók a politikai retorika témaköréből. Bp., 1988/1989.

Weiss, Donald H.: *Hogyan tartsunk hatásos beszédet?* Park Kiadó, Bp., 1989.

Zentai István: *A meggyőzés útjai*. Typotex Kiadó, Bp., 1998.

Zentai István: *A meggyőzés csapdái*. Typotex Kiadó, Bp., 1999.

Néhány internetes cím kiindulásul:

www.retorika.hu

www.jegyzetek.hu

www.enciklopedia.fazekas.hu/retorika/Klasszikus_retorika.htm

www.oktaton.hu

www.om.hu/letolt/retorika/index.htm

www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b170/ch80s02.html